

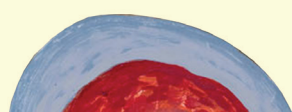
Eesti-uuringute Tippkeskuse 12. aastakonverents

LUULE ON ÜLEV EHMATUS

9.–10. detsember 2021
Eesti Kirjandusmuuseum
Tartu

KAVA JA TEESID

Ilmar
100 Laaban

VÄIKE EESTI ANTOLOOGIA

Rahvaluule

Hobune merella laulis
hambad vraki madrusteksi
kabjad lainte kelladeksi
hänna päikese habemeks

Juhan Liiv

Seitseteist ja sada neli...
Kõik on kadunud.
Ütle, väike kipsist veli,
kuhu lendas hunt?

Gustav Suits

Kord lõhkend meie veetoru eest hingepalvele kutsus
sõõrsaesilmises näos läitunud saepuru loit;
äkselt ent supikatla rajust siis pritsudes langend
üskõiksusse on lõug, konksnina varju on suu.

Marie Under

Ah! tollikaalul te mu süsirinnad,
ah! ametnik, kes tõmbad kriidijoone
neil üle nibude: nood kraanavinnad
nii kauneid lossivad säääl koerakoone!

Betti Alver

Luule on ülev ehmatus,
muti pasun ja kulli male;
laudas härjatus-lehmatus
ronib ainsale mullikale.

Ankruketi lõpp on laulu algus. Luuletusi 1943–1945.
Stockholm, 1946, lk 14–15.

Estonian Literary Museum
Centre of Excellence in Estonian Studies
Under and Tuglas Literature Centre of the
Estonian Academy of Sciences

**12th Annual Conference of the
Centre of Excellence in Estonian Studies**

Poetry – A Sublime Startle Ilmar Laaban 100

December 9–10, 2021
Estonian Literary Museum, Tartu, Estonia

Programme and abstracts

ELM Scholarly Press
Tartu 2021

Eesti Kirjandusmuuseum
Eesti-uuringute Tippkeskus
Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase
Kirjanduskeskus

**Eesti-uuringute Tippkeskuse
12. aastakonverents**

**Luule on ülev ehmatus
Ilmar Laaban 100**

9.–10. detsember 2021
Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu

Kava ja teesid

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2021

Editors and compilers: Triinu Ojamaa, Aare Pilv

Language editors: Kanni Labi, Tiina Mällo

Cover: Tiiu Pirsko

Ilmar Malin's painting "Things VI" (oil) is used in the cover design

Layout: Diana Kahre

Conference website: <https://www.kirmus.ee/laaban-100/>

The conference was organised by the working group of the CEES on migration and diaspora studies in cooperation with the Under and Tuglas Literature Centre of the Estonian Academy of Sciences.

Organising committee:

Triinu Ojamaa (triinu.ojamaa@kirmus.ee),

Jaan Malin (malin@folklore.ee),

Marin Laak (marin.laak@kirmus.ee),

Mirjam Hinrikus (mirjam.hinrikus@gmail.com),

Aare Pilv (pilvaare@gmail.com),

Krista Ojasaar (krista.ojasaar@kirmus.ee),

Anne Ostrak (anne.ostrak@folklore.ee),

Aija Sakova (aija.sakova@tlu.ee)

The conference was supported by the European Union through the European Regional Development Fund (Centre of Excellence in Estonian Studies, TK 145), research project of the ELM "Cultural aspects of diaspora: Global networks of Estonian literature based on open datasets" (EKM 8-2/21/1), and the ASTRA project of Estonian Literary Museum EKMDHUM.

Eesti Kirjandusmuuseum

EESTI KULTUURKAPITAL

headede mõtete linn

Eesti Teaduste Akadeemia
Underi ja Tuglase
Kirjanduskeskus

ISSN 2585-6871 (trükis)

ISSN 2585-688X (veeb)

ISBN 978-9916-659-17-5 (print)

ISBN 978-9916-659-18-2 (pdf)

Print: Kaanoni Koopiakeskus OÜ

© Authors

© Cover Tiiu Pirsko

© Estonian Literary Museum

Toimetajad ja koostajad: Triinu Ojamaa, Aare Pilv

Keeletoimetajad: Kanni Labi, Tiina Mällo

Kaas: Tiiu Pirsko

Kaane kujundus on kasutatud Ilmar Malini maali "Asjad VI" (õli)

Küljendus: Diana Kahre

Konverentsi veebileht: <https://www.kirmus.ee/laaban-100/>

Konverentsi korraldajad: Eesti-uuringute Tippkeskuse migratsiooni ja diasporaauuringute tööühm koostöös Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase Kirjanduskeskusega.

Korraldustoimkond:

Triinu Ojamaa (triinu.ojamaa@kirmus.ee),

Jaan Malin (malin@folklore.ee),

Marin Laak (marin.laak@kirmus.ee),

Mirjam Hinrikus (mirjam.hinrikus@gmail.com),

Aare Pilv (pilvaare@gmail.com),

Krista Ojasaar (krista.ojasaar@kirmus.ee),

Anne Ostrak (anne.ostrak@folklore.ee),

Aija Sakova (aija.sakova@tlu.ee)

Konverentsi toetavad Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus, TK 145), Eesti Kirjandusmuuseumi uurimisprojekt "Diaspora kultuurilised aspektid: eesti kirjanduse ülemaailmne võrgustik avatud andmekogude põhjal" (EKM 8-2/21/1) ja ASTRA projekt "EKMi arendamine rahvusvahelisel tasemel digihumanitaaria keskuseks".

Eesti Kirjandusmuuseum

Eesti Teaduste Akadeemia
Underi ja Tuglase
Kirjanduskeskus

ISSN 2585-6871 (trükis)

ISSN 2585-688X (veeb)

ISBN 978-9916-659-17-5 (trükis)

ISBN 978-9916-659-18-2 (pdf)

Trükk: Kaanoni Koopiakeskus OÜ

© Autorid

© Kaas Tiiu Pirsko

© Eesti Kirjandusmuuseum

PROGRAMME

December 9, 2021

9:00–10:00 Registration

10:00–10:30 Opening. Chair: Triinu Ojamaa

Welcome speeches

Tõnis Lukas, Director of the Estonian Literary Museum

Mare Kõiva, Director of the Centre of Excellence in Estonian Studies

Jaan Undusk, Director of the Under and Tuglas Literature Centre of the Estonian Academy of Sciences

Krista Ojasaar, Insight into exhibitions

Paul Beaudoin, Composition *Disappearing Words*

10:30–11:30 Keynote. Chair: Aare Pilv

Hasso Krull, The Politics of Imagination: Ilmar Laaban and the Thousand-Year-Old Tradition (in Estonian)

11:30–11:45 Coffee

11:45–13:15 Session 1. Chair: Aare Pilv

Johannes Bergmark, Fylkingen, the Text-Sound Art Pioneers and the Avant-garde Situation in Scandinavia

Raivo Kelomees, Ilmar Laaban and the Group “Para ’89”

Eduard Parhomenko, Ilmar Laaban and Tõnu Luik: A Dead-End Conversation on Heidegger (in Estonian)

Roomet Jakapi, performance *Heidegger’s Language Speaks*

13:15–14:15 Lunch break

14:15–15:45 Session 2. Chair: Jaan Undusk

Mirjam Hinrikus, N. Triik’s *Märter* (Martyr, 1913) and A. H. Tammsaare’s *Juudit* (Judith, 1921) as Examples of Nietzschean Decadence (in Estonian)

Merlin Kirikal, Ellinor’s Weirid Associations: On Semper’s Decadence and Surrealism (in Estonian)

Lola Annabel Kass, The *flowers of evil* and *phantasmagoria* in Eduard Wiiralt’s Art (in Estonian)

15:45–16:00 Coffee

16:00–17:00 Session 3. Chair: Leena Kurvet-Käosaar

Aija Sakova, Tiina Ann Kirss, The Dialogical Moment in the Literary Correspondence of Ilmar Laaban with Paul Celan and Nelly Sachs

Marin Laak, Ilmar Laaban’s avant-garde and the core of Estonian poetry: Translations that remained in the manuscript (in Estonian)

17:00–18:00 *I’m laabaning, you’re laabaning, he’s laabaning*

Markus Andreas Auling, Karl Birnbaum, Richard Ester, Lauren Grinberg, Hanna Brigita Jaanovits, Laurits Martin Muru, Hele-Riin Palumaa, Herman Pihlak, Kristin Prits, Emili Rohumaa, Alice Siil, Juhan Soon, Astra Irene Susi, Kristina Preimann, Rasmus Vendel ja Edgar Vunš.

EAMT’s Drama Department Estonian Academy of Music and Theatre Supervised by Anu Lamp.

KAVA

9. detsember 2021

9:00–10:00 Registreerimine

10:00–10:30 Avamine. Juhatab Triinu Ojamaa

Tervitused

Tõnis Lukas, Eesti Kirjandusmuuseumi direktor

Mare Kõiva, Eesti-uuringute Tippkeskuse juht

Jaan Undusk, Eesti Teaduste Akadeemia Underi ja Tuglase

Kirjanduskeskuse direktor

Krista Ojasaar, Sissevaade näitustesse

Paul Beaudoin, kompositsioon “Kaduvad sõnad”

10:30–11:30 Peaettekanne. Juhatab Aare Pilv

Hasso Krull, Kujutluse poliitika. Ilmar Laaban ja tuhandeaastane traditsioon

11:30–11:45 Kohv

11:45–13:15 Sessioon 1. Juhatab Aare Pilv

Johannes Bergmark, Fylkingen, teksti-helikunsti pioneerid ja avangardi olukord Skandinaavias (ingl. k.)

Raivo Kelomees, Ilmar Laaban ja rühmitus Para '89 (ingl. k.)

Eduard Parhomenko, Ilmar Laabani ja Tõnu Luige umbkõnelus Heideggerist

Roomet Jakapi, performans “Heideggeri keel kõneleb”

13:15–14:15 Lõunapaus

14:15–15:45 Sessioon 2. Juhatab Jaan Undusk

Mirjam Hinrikus, Nikolai Triigi “Märter” (1913) ja A. H. Tammsaare näidend “Juudit” (1921) kui nietzscheliku dekadentsi näited

Merlin Kirikal, Ellinori veidrad assotsiatsioonid: Semperi dekadents ja sürrealism

Lola Annabel Kass, Eduard Wiiralti *kurja õied* ja *fantasmagooria*

15:45–16:00 Kohv

16:00–17:00 Sessioon 3. Juhatab Leena Kurvet-Käosaar

Aija Sakova, **Tiina Ann Kirss**, Dialoogilised momendid Ilmar Laabani kirjavahetuses Paul Celani ja Nelly Sachsiga (ingl. k.)

Marin Laak, Laabani avangard ja eesti luule kese: käsikirja jäänud tõlked

17:00–18:00 “Ma laaban, sa laabad, ta laabab”. Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia XXXI lend:

Markus Andreas Auling, **Karl Birnbaum**, **Richard Ester**, **Lauren Grinberg**, **Hanna Brigita Jaanovits**, **Laurits Martin Muru**, **Hele-Riin Palumaa**, **Herman Pihlak**, **Kristin Prits**, **Emili Rohumaa**, **Alice Siil**, **Juhan Soon**, **Astra Irene Susi**, **Kristina Preimann**, **Rasmus Vendel** ja **Edgar Vunš**.

Juhendaja Anu Lamp.

PROGRAMME

December 10, 2021

9:30–10:00 Registration

10:00–10:30

Johannes Bergmark, performance *I have been in you, you have been in me*

10:30–11:30 Keynote. Chair: Jaan Ross

Kerri Kotta, Sound Transformations and Sound Spaces (in Estonian)

11:30–11:45 Coffee

11:45–13:15 Session 1. Chair: Jaan Ross

Paul Beaudoin, At the Border of Poetry and Music

Raivo Kelomees, Concept Transference in Surrealist Art and AI

Philip Meersman, The Interdisciplinary Toolbox: How to Analyse Visual Poetry?

13:15–14:15 Lunch break

14:15–15:45 Session 2. Chair: Risto Järv

Arne Merilai, Laaban's Oxymora as the *Mystical Backbone of Snails* (in Estonian)

Jaan Pehk, Paul Daniel, Waltzing on Limericks (in Estonian)

Mare Kõiva, Aimar Ventsel, Exchanging Codes in Today's Music

15:45–16:00 Coffee

16:00–17:30 Session 3. Chair: Maarja Hollo

Johannes Bergmark, performance *Sten Hanson's toothpick*

Jaan Malin, Ilmar Laaban, the Gambler (in Estonian)

Märt Väljataga, The Odious Odes of Ilmar Laaban (in Estonian)

Triinu Ojamaa, Ilmar Laaban as a Refugee among Refugees: Roles and Image (in Estonian)

17:30–18:30 Presentations. Chair: Aare Pilv

Jaan Malin presents a book *The End of the Anchor Chain is the Start of Deeds. Ilmar Laaban's Bibliography* (in Estonian)

Jaan Malin and **Roomet Jakapi** present an LP *ETHNO-TONTE. Sound of Estonian*

Leonhard Lapin. Reminiscence

Jürgen Rooste and **Siim Aimla**, performance *A diver shit-ox*

18:30–21:00 Closing ceremony and reception

KAVA

10. detsember 2021

9:30–10:00 Registreerimine

10:00–10:30

Johannes Bergmark, performans “Ma olen olnud sinus, sa oled olnud minus”

10:30–11:30 Peaettekanne. Juhatab Jaan Ross

Kerri Kotta, Kõlalised teisendused ja kõlaruumid

11:30–11:45 Kohv

11:45–13:15 Sessioon 1. Juhatab Jaan Ross

Paul Beaudoin, Luule ja muusika piiril (ingl. k.)

Raivo Kelomees, Ideede ülekanne sürrealistlikus ja tehisintellektiga loodud kunstis (ingl. k.)

Philip Meersman, Interdistsiplinaarne instrumentaarium: kuidas analüüsida visuaalset luulet? (ingl. k.)

13:15–14:15 Lõunapaus

14:15–15:45 Sessioon 2. Juhatab Risto Järv

Arne Merilai, Laabani oksüümoronid kui *tigude müstiline selgroog*

Jaan Pehk, **Paul Daniel**, Valsisammul limerikel liueldes

Mare Kõiva, **Aimar Ventsel**, Koodivahetused tänases muusikas (ingl. k.)

15:45–16:00 Kohv

16:00–17:30 Sessioon 3. Juhatab Maarja Hollo

Johannes Bergmark, performans “Sten Hansoni hambatikk”

Jaan Malin, Mängur Ilmar Laaban

Märt Väljataga, Ilmar Laabani odioossed oodid

Triinu Ojamaa, Ilmar Laaban kui pagulane pagulaste seas: rollid ja imago

17:30–18:30 Esitlused. Juhatab Aare Pilv

Jaan Malin esitleb raamatut “Ankruketi lõpp on tegude algus. Ilmar Laabani bibliograafia”

Jaan Malin ja **Roomet Jakapi** esitlevad LPd “ETNO-TONTE. Eesti keele kõla”

Leonhard Lapin. Meenutus

Jürgen Rooste ja **Siim Aimla**, performans “Tuuker-pasahärg”

18:30–21:00 Konverentsi lõpetamine ja vastuvõtt

KEYNOTE

Hasso Krull

Estonian Academy of Arts

The Politics of Imagination: Ilmar Laaban and the Thousand-Year-Old Tradition

1. Imagination is one of the central concepts in romantic theories of art. The transcendental aesthetics of Immanuel Kant makes imagination (*Vorstellung*) a counterpart of reason (*Vernunft*) because it can unite concepts and intuitions. Therefore, Kant thought about beauty as a free play between understanding and imagination. Imagination is a necessary condition both for the cognition of the world and its aesthetic representation.

2. However, the role of imagination might be even stronger in older philosophical traditions. In the cosmology of Ibn 'Arabi (1165–1240) the creation of the world begins with absolute imagination, also called 'the dark mist' (*ama*). It acknowledges the shape of beings and things even before they come into existence. Imagination can create everything except imagination itself, and so it is similar to God, who can create everything except himself. Therefore, imagination is the most perfect and truthful of all created things.

3. Adonis, the classical figure of Arabian modernist poetry, has compared the medieval Arabian philosophy with the Surrealist ideas of the 20th century (*Sufism and Surrealism*, 1995). Both make it their principal goal to unite contradictions, so that the outside world and inner reflection would coincide. Dream and wakefulness are two poles of the same reality. If all the elements of a dream come from everyday experiences, then it is not incompatible with action.

4. Ilmar Laaban's vision of the poetic language, the power of imagination and the reality of dream thoughts is directly akin to Surrealism and indirectly to Sufism. Here imagination is a method for changing the world. As the political formations establish a single concept of reality that cannot be contradicted, the imagination must by necessity turn political. Imagination can offer alternatives that have an appearance of 'impossibility' in the established reality. Thus, imagination implies a possibility of political change.

Keywords: imagination, Surrealism, Sufism, poetic language, transcendental aesthetics

PEAETTEKANNE

Hasso Krull

Eesti Kunstiakadeemia

Kujutluse poliitika. Ilmar Laaban ja tuhandeaastane traditsioon

1. Kujutlus on romantilise kunstiteooria keskseid mõisteid. Immanuel Kanti transtsendentaalses esteetikas oli kujutlus (*Vorstellung*) niisama oluline kui mõistus (*Vernunft*), sest ta seob mõisteid ja kaemusi omavahel. Siit tulenes Kanti arusaam ilust, mis ilmub aru ja kujutluse vaba mängu kaudu. Ilma kujutluseta me maailma ei tunnetaks ega suudaks oma tunnetust ka esteetilises vormis edasi anda.

2. Vanemates filosoofilistes traditsioonides on aga kujutluse roll mõnikord veelgi suurem. Ibn 'Arabi (1165–1240) kosmoloogias algab maailma loomine absoluutsest kujutlusest, mida on nimetatud ka "tumedaks uduks" (*ama*). See tunnistab asjade ja olendite kuju, enne kui need üldse eksisteerivad. Kujutlus suudab luua kõike peale iseenda, samuti nagu jumal, kes suudab luua kõike peale iseenda. Seepärast on kujutlus kõigist loodud asjadest kõige tõelisem ja täiuslikum.

3. Araabia modernismi klassik Adonis on raamatus "Al-Sufiyya wal Suriya-liyya" ("Sufism ja sürrealism", 1995) võrrelnud vanemat araabia filosoofiat 20. sajandi sürrealistlike ideedega. Nii sufismi kui sürrealismi peamine eesmärk on jõuda vastuolude ühendamiseni, mis tähendab välisilma ja siseteadmise ühtsust. Unenägu ja tegelikkus on sama tõeluse kaks poolt. Kui kõik unenäo elemendid on võetud tegelikkusest, pole ta praktilise tegutsemisega ühitamatu.

4. Ilmar Laabani nägemus poeetilise keelekasutusest, kujutluse jõust ja unenäomõtete reaalsusest on otseses suguluses sürrealismiga ja kaudses suguluses sufismiga. Kujutlus on siin maailma muutmise viis. Kui poliitilised formatsioonid kehtestavad ühe kindla arusaama reaalsusest, millele vastu vaielda ei saa, siis muutub kujutlus paratamatult poliitiliseks. Kujutlus suudab pakkuda alternatiive, mida kehtivas reaalsuses peetakse "võimatuteks". Nõnda on kujutluses poliitilise muutuse alge.

Märksõnad: kujutlus, sürrealism, sufism, poeetiline keel, transtsendentaalne esteetika

KEYNOTE

Kerri Kotta

Estonian Academy of Music and Theatre

Sound Transformations and Sound Spaces

In the case of a musical form, we can speak of two dimensions – movement and non-movement. They are significantly distinguishable in classical tonal music, based on functional harmony with specific rules. The movement primarily manifests itself as a movement from one harmony to another. The non-movement is a stay on a certain harmony.

Musical development can feature both movement and non-movement; in both cases, we can talk about the changes as the music unfolds over time. However, these changes are different. In movement, the change results from replacing one structural component with another. In non-movement, the change results from the transformation of a structural component in a way that it does not change its basis.

These two dimensions also appear in sound poetry. Herein, I understand movement as motion from one syllable to another. The coherence of the formal structure manifests itself at the text level. Non-movement, however, is associated with a syllable's phonetic properties, which I consider an independent category separated from text semantics. In non-movement, the coherence of the structure expresses itself at the sound level. In addition to the above, non-movement manifests itself either directly or structurally in music and sound poetry. Direct non-movement displays itself as the presence of a syllable (harmony), which phonetic qualities (timbre) may change over time. Structural non-movement features the repetition of a syllable or word sequence (harmonic progression). In the case of repetition, the movement is only the first passage of the text section to be repeated. All subsequent repetitions are so-called idles (or non-movement), which do not further develop the meaning contained in the text.

In classical music, the replacement of movement with non-movement relates to certain formal-dramaturgical conventions. As a rule, it articulates the most important narrative caesuras of the teleological structure of a classical work. In sound poetry, however, the replacement becomes the primary means of combining music and natural language into a whole where both participate without losing their essence (in this sense, sound poetry differs from vocal music based, for example, on a text).

I use the sound event, sound space, and transformation concepts to describe the formal structure of sound poetry as a phenomenon between music and language. By *sound event*, I mean a unit featuring a characteristic timbre, dynamics, and use of register. The *sound space* is a larger unit made up of repeated sound events. *Transformation* is the leap from one dimension to another – from sound to language (from non-movement to movement) or vice versa; that is, where the formal whole of sound poetry arises. I take my examples mainly from the sound poetry of Ilmar Laaban and Jaan Malin, and the repertoire of classical music.

Keywords: Ilmar Laaban, sound poetry, form, music

PEAETTEKANNE

Kerri Kotta

Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia

Kõlalised teisendused ja kõlaruumid

Muusikalise vormistruktuuri puhul saab rääkida kahest mõõtimest – liikumisest ja paigalseisust. Need on eriti selgelt eristatavad klassikalises tonaalses muusikas, mis põhineb kindlate reeglitega harmoonilisel struktuuril. Klassikalises muusikas väljendub liikumine eelkõige liikumisena ühelt harmoonialt teisele ning paigalseis püsimisena mingil kindlal harmoonial.

Muusikaline areng võib põhineda nii liikumisel kui ka paigalseisul; mõlema puhul saab rääkida muutustest, mis toimuvad muusika ajas lahti rulludes. Need muutused on aga erinevad. Liikumise puhul tekitab muutuse ühe struktuuralse komponendi asendamine teisega, paigalseisu puhul aga struktuuralse komponendi teisendamine nii, et see oma põhialustes ei muutu.

Need kaks dimensiooni on ülekantavad ka kõlaluulesse. Liikumist mõistan ma kõlaluules liikumisena ühelt silbilt teisele. Teisisõnu luuakse liikumise puhul vormilise struktuuri sidusus teksti tasandil. Paigalseisu seostan ma aga mingi silbi foneetiliste omadustega, mida ma vaatlen teksti semantikast sõltumatuna. Paigalseisu puhul luuakse struktuuri sidusus kõlalisel tasandil.

Lisaks eelöeldule avaldub muusikas ja kõlaluules paigalseis kas vahetult või struktuuralsena. Vahetu paigalseis väljendub otsese püsimisena mingil silbil (harmoonial), mille foneetilised kvaliteedid (tämbid) võivad ajas muutuda. Struktuuralse paigalseisu puhul on aga tegemist mingi silbi- või sõnajada (harmooniajärgnevuse) kordamisel tekkiva nähtusega. Kordamise puhul on liikumine vaid korratava tekstikorpuse esmakordne läbimine. Kõik järgnevad kordused on n-ö tühikäigud (ehk paigalseis), mis ei arenda tekstis sisalduvat mõtet edasi.

Klassikalises muusikas on liikumise asendumine paigalseisuga seotud kindlate vormilis-dramaturgiliste konventsioonidega. Enamasti artikuleerib see klassikalise teose teleoloogilise struktuuri olulisemaid narratiivseid tsesuure. Kõlaluules saab sellest aga peamine vahend, millega muusika ja loomulik keel ühendatakse tervikuks viisil, kus mõlemad osalevad ilma oma olemust kaotamata (selles mõttes erineb kõlaluule näiteks tekstil põhinevast vokaalmuusikast).

Kõlaluule kui muusika ja keele vahelise nähtuse vormilise struktuuri kirjeldamiseks kasutan kõlasündmuse, kõlaruumi ja teisenduse mõisteid. Kõlasündmuse all mõistan ma mingi iseloomuliku tämbri, dünaamika ja registrikasutusega seonduvat üksust. Kõlaruum on aga kindlatest korduvatest kõlasündmustest moodustuv suurem üksus. Teisendusena käsitlen ma hüpet ühest dimensioonist teise – kõladimensioonist keele-dimensiooni (paigalseisust liikumisse) või vastupidi – ehk seda kohta, kus kõlaluule vormiline tervik tekib. Oma näited toon ma peamiselt Ilmar Laabani ja Jaan Malini häälutustest ning klassikalise muusika repertuaarist.

Märksõnad: Ilmar Laaban, kõlaluule, vorm, muusika

Aija Sakova
Tallinn University

Tiina Ann Kirss
Estonian Literary Museum

The Dialogical Moment in the Literary Correspondence of Ilmar Laaban with Paul Celan and Nelly Sachs

In the recently archived epistolarium of the multilingual Estonian poet Ilmar Laaban (1921–2000), there are copies and drafts of his letters to Paul Celan (1920–1970) and Nelly Sachs (1891–1970) in German. Laaban translated their poetry into Swedish, and it is clear that he had met them both, Celan in Paris in the early 1950s and Sachs in Sweden approximately a decade later. Though the letters relay information about the progress of translations toward publication in Sweden, more existential and philosophical concerns predominate. To Sachs, Laaban writes (19.XII 1960) about the community of those who walk a different path, the ill (*Erlebnis der Krankheit*) and the devastated (*Erlebnis der Zerstörende*).

Our presentation addresses a few key questions about these small but significant sub-epistolaria: What clues do intense, though restrained written communications reveal about the larger terrain of literary and personal friendship? Correspondences, not even necessarily literary ones, contain a profusion (or, as if by aversion, a dearth) of metacommunicative signals recognizable by knowledgeable later readers and biographers. Moving laterally or beyond in our analysis, we ask what are the dialogic moments that enable us to speak of the dimension of “elective affinities” in writerly correspondences, and to discern in them the feeling of being “in-between”? On the one hand there is the possibility that what we have to read is a synecdoche of what may have been a considerably richer dialogue. On the other, what manifests is a sense of language mediated by translation, and ultimately by the poetry of all three writers.

Keywords: literary correspondence, epistolary dialogue, Ilmar Laaban, Nelly Sachs, Paul Celan

Aija Sakova
Tallinna Ülikool

Tiina Ann Kirss
Eesti Kirjandusmuuseum

Dialoogilised momendid Ilmar Laabani kirjavahetuses Paul Celani ja Nelly Sachsiga

Ilmar Laabani (1921–2000) hiljuti arhiveeritud epistolaariumis leidub koopiaid ja mustandeid tema saksakeelsetest kirjadest Paul Celanile (1920–1970) ja Nelly Sachsile (1891–1970). Laaban tõlkis mõlema luuletaja teoseid rootsi keelde. Kirjadest nähtub, et Laaban ka kohtus nende mõlemaga, Celaniga Pariisis 1950. aastate alguses ja Sachsiga Rootsis umbes kümme aastat hiljem. Kuigi kirjad käsitlevad tõlketöö edenemist ja kirjastaja leidmist, on esiplaanil eksistentsiaalsed ja filosoofilised küsimused. Nii kirjutab Laaban Sachsile (19.12.1960) “kogukonnast, kes kõnnib teisel rajal”, mis koosneb neist, kes on olnud haiged (*Erlebnis der Krankheit*) ning neist, keda elu on murdnud (*Erlebnis der Zerstörende*).

Ettekandes püstitame võtmelisi küsimusi nende väikeste, kuid oluliste kirjavahetuste kohta. Milliseid jälgi leidub nendes intensiivsetes ent vaoshoitud kirjalikes pöördumistes osaliste kirjandusliku ja isikliku sõpruse kohta? Kirjavahetused (ja mitte ainult kirjanduslikud) sisaldavad palju (või mõnikord hoopis väga vähe) metakommunikatiivseid signaale, millest mõned on kõnekad teadlikele lugejaile ning biograafidele. Liikudes oma analüüsis järgmisele tasandile, küsime, millised on need dialoogilised momendid kirjanike vahelistes kirjavahetuses, mis võimaldavad rääkida “hingesugulustest” või tunnetada kirjutaja kahevahel-olekut. Ühelt poolt on selge, et säilinud kirjavahetuse fragmendid on vaid sünekdohh palju rikkamast dialoogist, mille ülejäänud osad on kas kadunud või toimunud suulisel tasandil. Teisalt väljendub juba nendes fragmentides luule tõlkimiseks vajalik keele- ja inimesetunnetus, neis kirjades kohtuvad kõigi kolme luuletaja looming.

Märksõnad: kirjanduslik kirjavahetus, epistolaarne dialoog, Ilmar Laaban, Nelly Sachs, Paul Celan

Arne Merilai
University of Tartu

Laaban's Oxymora as the 'Mystical Backbone of Snails'

- (1) On the notion of oxymoron as a contradiction in terms: condensed paradox, conjunction of two antonyms.
Related figures of contrast: metaphor, catachresis, antithesis, synaesthesia.
- (2) The function of oxymora in the poetry of Ilmar Laaban.
Oxymora help to establish surrealistic imagery and story.
The absurdity of oxymora surprises, but is calculated (not automatic writing).
The scales: surprising metaphor—semi-oxymoron—full oxymoron;
Oxymoron as a phrase, sentence, and paragraph.

Good examples, conclusions.

Arne Merilai
Tartu Ülikool

Laabani oksüümoronid kui *tigude müstiline selgroog*

- (1) Oksüümoroni ehk vastandväljenduse mõistest: kondenseeritud paradoks, kahe antonüümi liit.
Seos metafoori, katakreezi, sünesteesia jm-ga.
- (2) Oksüümoronide ehk oksümora kasutus Ilmar Laabani luules.
Oksümora aitab kehtestada sürrealistlikku pildistikku ja lugu.
Absurdne oksümora üllatab, kuid on otsitud (eitundu automaatkirjutus).
Skaalad: üllatav metafoor – pooloksüümoron – täisoksüümoron;
oksümooron fraasi, lause, lõiguna.

Häid näiteid, järeldusi.

Eduard Parhomenko
University of Tartu

Ilmar Laaban and Tõnu Luik: A Dead-End Conversation on Heidegger

Ilmar Laaban must have been one of the first people to introduce the thought of the later Martin Heidegger and its profound originality into Estonian-language print with his article “Heidegger – a critic of humanism” (Vaba Eesti, 1960). In the lectures on the history of philosophy that Tõnu Luik had held at the University of Tartu since the early 1970s, the proportion and influence of Heidegger was increasing from year to year. Luik represented a view of the beginnings of Western philosophy as containing its further realisation as a possibility, inspired by the later Heidegger. Laaban and Luik finally met at an event in the Tartu Artists’ House in 1991. The meeting tackled Heidegger’s treatment of language and poetry. It had been agreed that Heidegger’s talk “Die Sprache” (1950) would serve as the starting point. A transcription of their conversation was published in the journal *Akadeemia* (“A Winter Evening on the Threshold of Language: A Dead-End Conversation between Ilmar Laaban and Tõnu Luik”). The phrase *dead-end conversation* was formulated by Luik. A reference to its potential meaning emerges when Laaban, touching upon the question of Heidegger’s involvement with National Socialism, mentions the title of his collection *Holzwege* and explains its meaning with the help of the German expression *auf den Holzwege sein* in the sense of a tale that goes “totally awry”, “wholly amiss”. Luik adds that the original meaning was that of a logging path with a dead end, yet in the Heideggerian sense it would lead to a wellspring. By giving the publication a title involving a dead-end conversation, Luik may have wished to point at the hopeless miscommunication between the speakers: his own approach would not link up with Laaban’s outlook on language as a universal means of communication and on poetry as expression.

In my presentation I will attempt to relativise Luik’s interpretation of Heidegger’s thoughts on language, by introducing his own language pragmatics in translating Heidegger. If this is taken as the point of departure, the question arises to what extent Luik’s treatment of language, its “Heideggerian” interpretation carried out in translating Heidegger, stands apart from Laaban’s Surrealist language pragmatics and practices in creating poetry.

Keywords: language philosophy, phenomenology, translation theory, poetics, Surrealism, Estonian thought history

Eduard Parhomenko
Tartu Ülikool

Ilmar Laabani ja Tõnu Luige umbkõnelus Heideggerist

Ilmar Laaban on ilmselt esimesi, kes oma artikliga “Heidegger – humanismi kriitik”, mis ilmus 1960. aastal ajakirjas Vaba Eesti, tutvustas hilise Martin Heideggeri mõtlemist, selle sügavat eripära eestikeelses kirjasõnas. Filosoofia ajaloo loengutes, mida nõukogudeaegses Tartu ülikoolis pidas 1970. aastate algusest saati Tõnu Luik, kasvas Heideggeri osakaal ja mõju aastast aastasse. Tegemist oli seejuures hilisest Heideggerist inspireeritud vaatega õhtumaise filosoofia algusele kui selle edasist teostust eneses võimalikkusena kätkevale. Lõpuks Ilmar Laaban ja Tõnu Luik kohtusid Tartu Kunstiühingu selleks korraldatud üritusel 25. veebruaril 1991 Tartu kunstnike majas. Kohtumisel võeti kõne alla Heideggeri käsitus keelest ja luulest. Oli kokku lepitud, et lähtutakse Heideggeri 1950. aastal peetud ettekandest “Die Sprache” / “Keel”. Nende vestluse transkriptsioon avaldati 1997. aastal ajakirjas Akadeemia pealkirja all “Üks talveõhtu keele künnisel. Ilmar Laabani ja Tõnu Luige umbkõnelus”. Kui vahest mitte see pealkiri tervenisti, siis sõna *umbkõnelus* küll on Tõnu Luige sõnastatud. Osutuse selle võimalikule tähendusele võib leida vestluse lõpupoole, kus Heideggeri natsionaalsotsialistliku angažeerituse küsimust riivates mainib Ilmar Laaban Heideggeri kogumikku “Holzwege”, seletades selle pealkirja lahti lähtuvalt saksa väljendist *auf dem Holzwege sein* kui jutu, mis läheb “täiesti rappa”, “täiesti untsu”. Tõnu Luik lisab omalt poolt, et algses tähenduses on tegemist raideteega, mis “jääb ummikusse”, ent säärasena Heideggeri tõlgenduses “viib allikale”. Nimetades nüüd vestluse publikatsiooni pealkirjas “umbkõneluseks”, tahtis Tõnu Luik ehk osutada lootusetule teineteisest möödakõnelemisele: tema käsitus, otse Heideggerist võrsununa, ei haakunud Ilmar Laabani lähenemisega keelele kui universaalsele kommunikatsioonivahendile ja luulele kui väljendusele.

Oma ettekandes sõandaksin relativeerida Tõnu Luige tõlgenduse Heideggeri keelemõtlemisest, tuues mängu tema enda keelepragmatika Heideggeri tõlkimisel. Kui nüüd see lähteks võtta, kerkib küsimus, mil määral üldse Tõnu Luige (ning ka Ülo Matjuse, seejuures nende vahel vahet tehes!) ümberkäimine keelega, selle “heideggerlik” lahtimõtestamine Heideggeri mõtlemise ümberpanemisel eristub Ilmar Laabani sürrealistlikust keelepragmatikast ja -praktikast luuletamisel.

Märksõnad: keelefilosoofia, fenomenoloogia, tõlketeooria, poetika, sürrealism, Eesti mõttelugu

Jaan Malin

Ilmar Laaban, the Gambler

The aim of the presentation is to give a short overview on the activities and roles of Ilmar Laaban, the first Estonian Surrealist, poet, culture critic, and translator. The main interest lies in the Swedish community in Estonia in the years before WW II and in 1943–2000. I will speak in a rather essayistic style – not on the basis of scientific research but more or less on the subjective experiences and defaults. Subjective material is supported by hints in various languages from periodical articles and conversations. The idea of gambling is the best way to explain Laaban's oeuvre and other activities. He played with language (the best-known literary output in this field is his palindromes, anagram portraits, and sound poetry) and generally accepted standards or the mainstream (besides political panegyrics his irritating views on Estonian history). By generally accepted norms I mean that by nature Laaban disregarded both state orders: in the late 1930s and also the beginning of the 1940s (therefore he wrote satirical poems on the different ideologies of both: the Republic of Estonia and the Estonian SSR). Among the Estonian refugees, it was a norm to idealize the time between the two world wars. However, in several of his articles and presentations, Laaban also drew attention to problematic issues, especially those related to German occupation. Incidentally, the definition of 'gambler' is equally valid in both the creative and private spheres (the notebooks refer to erotic games, the existence of which is confirmed by the affirmations of a few people close to Laaban).

Laaban's instinct and reasons for choices. *Ankruketi lõpp on laulu algus* (The End of the Anchor Chain is the Beginning of Song), *Rroosi Selaviste* (Rose Sellaway), and sound poetry. I believe that natural gambling, especially openness to the new, or curiosity, unconditional honesty, ability and willingness to formulate valuable phenomena – that is why Laaban was appreciated especially among young creative people. And he remained such a guru until the end of his activity.

Keywords: Ilmar Laaban, Surrealism, creation, social criticism, gambling

Jaan Malin

Mängur Ilmar Laaban

Ettekande eesmärk on anda ülevaade eesti esimese sürrealisti, luuletaja, kultuurikriitiku ja tõlkija tegevusest ja rollist Eestis enne II maailmasõda ning Rootsisis aastatel 1943–2000. Jutt on üsna esseistlik ehk ei põhine niivõrd teaduslikul uurimisel kui isiklikel kogemustel-muljetel ja oletustel. Subjektiivset ainet toetavad vihjed eri keeltes perioodilistest artiklitest ja jutuaajamistest. Kõige paremini annab Laabani loomingut ja paljusid muidki tegemisi seletada mängurluse võtmes. Ta mängis keelega (enim tuntud väljund selles suunas on palindroomid, anagramm-portreed ja häälutused) ja üldtunnustatud normidega (poliitilisele panegüürikale lisanduvad irriteerivad seisukohad Eesti ajaloost). Üldtunnustatud normide all pean silmas seda, et Laaban justnagu loomult eiras ühevõrra nii 1930. aastate lõpul kui 1940. aastate alul Eestis kehtinud riigikorda (sellest pilaluuletused nii EV kui ENSV ideoloogiate pihta). Pagulaseestlaste seas oli omaette normiks ilmasõdade vahelise aja idealiseerimine. Mitmes oma artiklis ja ettekandes juhtis Laaban aga tähelepanu ka problemaatilistele seikadele eeskätt Saksa okupatsiooni ajal. Muuseas, määratlus “mängur” on ühevõrra kehtiv nii loomingulises kui eraelulises vallas (märkmikes viidatakse erootilistele mängudele, mille olemasolu kinnitavad paari lähedase kinnitused).

Laabani vaistust ja valikute põhjustest. “Ankruketi lõpp on laulu algus”, “Roosi Selaviste” ja häälutused. Usun, et loomupärane mängurlus, eeskätt uuele avatus ehk uudishimulikkus, tingimusteta ausus, oskus ja valmidus sõnastada hindamisväärse iseloomustus – see oligi põhjus, miks Laabanit hinnati just noorte loomeinimeste seas. Ning sääraseks guruks jäi ta oma tegevuse lõpuni.

Märksõnad: Ilmar Laaban, sürrealism, looming, ühiskonnakriitika, mängurlus

Jaan Pehk

Paul Daniel

Waltzing on Limericks

Limericks and places. Limericks and location-based conventional hierarchy. Munamägi Hill can be the same height as Everest. Ebavere and Firenze can be sister cities. Limericks' ability to create a desire to travel, even to prison in Hong Kong. Can limerick expand the rules? Are fictional place names acceptable? Inspecting the map of Ilmar Laaban's limericks in Estonia and elsewhere. The essential points of view of Laaban's limerick characters. Playful absurdity, a meaningful scene, a smiling sketch. A picture is drawn in the air, which creates a desire to grasp what will happen next – or what was before.

Limericks in different melodies, the foundation of rhythm and poetics. Minimalism in music and maximalism in poetry support each other. Surgical intervention in one limerick, using three famous waltzes as a scalpel. Johann Strauss II, Raimond Valgre, Valter Ojakäär. The ability of an unexpected text cone to create unknown possibilities in interpretation. Textual three-dimensionality as a waltz. Golden hexagon in limericks.

Jaan Pehk

Paul Daniel

Valsisammul limerikel liueldes

Limerikud ja kohad. Limerike asukohapõhine kokkuleppeline hierarhia? Munamägi on Everesti kõrgune. Ebavere ja Firenze on sõsarlinnad. Limeriku võime tekitada reisisoovi. Kasvõi Hongkongi vanglasse. Kas hea limerik võib olla reegleid laiendav? Kas välja mõeldud kohanimed on aktsepteeritavad? Ilmar Laabani limerike reisikaart Eestis ja mujal maailmas. Laabani limerike tegelaste põhilised vaatepunktid. Mänguline absurd, mõtestatud pildike, naerutav sketš. Õhku joonistuv pilt ja soov teada saada, mis edasi saab. Või mis enne oli.

Limerikud erilaadseis meloodiais, rütmi ja poeetika vundament. Teineteist toetavad minimalism muusikas ja maksimalism poeesias. Kirurgiline sekkumine ühe limeriku sisemusse, skalpelliks kolm valssi. Johann Strauss II, Raimond Valgre, Valter Ojakäär.

Ootamatu tekstikonaruse võime luua interpretatsioonis uusi võimalusi. Tekstiline kolmemõõtmelisus kui valss. Kuldne kuusnurk.

Johannes Bergmark

Member of Fylkingen and the Stockholm Surrealist Group

Fylkingen, the Text-Sound Art Pioneers and the Avant-garde Situation in Scandinavia, **with a background about the Fylkingen Language Group and Surrealism,** **text-sound art, concrete poetry, and sound poetry**

Fylkingen was formed as a chamber music society in 1933, but following the international trends of contemporary music, in the 50s and 60s, it expanded and radicalized its profile into the organization it is now – for ‘radical and experimental art’ with its own venue. With the close relationship and active participation in the formation of the Electronic Music Studio (EMS) in the early 60s, some artists with varying backgrounds formed the ‘language group’, who in close cooperation with the Swedish broadcast corporation organized international festivals on the theme ‘text-sound’, which included radio broadcasts and record productions. The concept broadly included concrete poetry, sound poetry, and radio art.

Ilmar Laaban was a central figure in this group and had his own style which was more performative and improvisatory than many of the others. From the same standpoint as Ilmar Laaban, who stated that Fylkingen and EMS were his ‘second homes’, I will talk about the two major poetic movements that have had a crucial influence on me, and which I share with Ilmar: - **Text-sound art** (or text-sound composition) is a concept coined by two of the major proponents of this intermedia art form at Fylkingen in Stockholm. I trace this history back to concrete poetry, a concept co-invented by another Swedish artist. The movement is very varied and international, though. I will play excerpts from this history and discuss the concepts.

- **Surrealism** is often misunderstood as an art movement but is today an almost 100-years-old living movement, in which the poetic phenomenon is at the centre of the quest for human emancipation. I will look at the specific Surrealist concept of poetry and also the largely unknown and hidden history of Surrealism and music – and specifically the sound poetry expressions within the movement, notably Romanian Gherasim Luca, but also earlier sources from dada and André Breton/Paul Eluard’s book *The Immaculate Conception*.

Keywords: Fylkingen, text-sound art, sound poetry, concrete poetry, Surrealism

Selected Listening Examples

Öyvind Fahlström

Fåglar i Sverige

Lars-Gunnar Bodin

For Jon III, Part1 (they extricated their extremities), Voice: Ray Bradfield, 1982

On Speaking Terms II, Poem 4 1986

On Speaking Terms II, Poem 5 1986

Sten Hanson

Dance figure (for EP), 1964-65

Variationer på ett tema av Laaban (Variations on a theme by Laaban) 2001

The NewYork lament 1981

Åke Hodell

General Bussig (General Buddy-Buddy) (part 1, part3), 1963

USS Pacific Ocean, 1968

Spirit of Ecstasy, Racing Car Opera, 1977

Mr Smith in Rhodesia

Bengt Emil Johnson

Jakter (Hunts), 4/1970

Night Chants

Vittringar (Scents)

Ilmar Laaban

Tre brev från den dove (Three Letters from the Dull), 1969

I revolutionens snö (In the Snow of Revolution), 1969

Partenza 1991

Dès que les dés

Job och objektet

Monotaurus och stararna

*Johannes Bergmark
Fylkingen ja Stockholmi Sürrealistide Grupp*

Fylkingen, teksti-helikunsti pioneerid ja avangardi olukord Skandinaavias koos taustaga Fylkingeni Keelerühma ja sürrealismi, teksti-helikunsti, konkreetse luule ja kõlaluule kohta

Fylkingen moodustati kammermuusika ühinguna aastal 1933, kuid rahvusvahelisi nüüdismuusika suundumusi järgides laienes see ja radikaliseeris oma profiili 1950. ja 1960. aastail, muutudes oma esinemispaigaga radikaalse ja eksperimentaalse kunsti organisatsiooniks, nagu ta on praegu. Osaledes aktiivselt Elektroonilise Muusika Stuudio (EMS) loomises 1960. aastate alguses, moodustasid mõned eri taustaga kunstnikud nn keelerühma, mis organiseeris tihedas koostöös Rootsi raadioga rahvusvahelisi teksti-helikunsti festivale, mille raames tehti raadiosaateid ja anti välja heliplaate. Nende kontseptsioon hõlmas laias laastus konkreetset luulet, kõlaluulet ja raadiokunsti. Ilmar Laaban oli selles rühmas keskne kuju ning tal oli oma stiil, mis oli paljudest teistest performatiivsem ja improvisatsioonilisem. Lähtudes samast vaatepunktist kui Ilmar Laaban, kes väitis, et Fylkingen ja EMS on tema "teised kodud", kõnelen kahest peamisest luulesuundumusest, millel on olnud mulle otsustav mõju ja mis on meile Ilmariga ühised:

- **Teksti-helikunst** (või teksti-heli kompositsioon) on nähtus, millele on nime andnud selle intermediaalse kunstivormi kaks peamist eestkõnelejat Fylkingenis Stockholmis. Ma vaatlen selle ajalugu tagasi kuni konkreetse luuleni, nähtuseni, mille kaasleiutajaks on üks teine Rootsi kunstnik. See liikumine on siiski väga mitmekesine ja rahvusvaheline. Ma mängin ette katkendeid sellest ajaloost ja arutlen mõistete üle.

-**Sürrealismi** mõistetakse sageli valestikunstivooluna, kuid see on nüüdseks peaaegu 100 aastat vana liikumine, kus inimese emantsipatsioonipüüdluse keskmes on poeetiline fenomen. Ma vaatlen spetsiifilist sürrealistliku luule mõistet, samuti sürrealismi ja muusika vähe tuntud ja varjatud ajalugu. Eraldi kõnelen kõlaluule väljendustest sürrealistlikus liikumises, eriti rumeenlasest Gherasim Lucast, aga ka varasematest lähtepunktidest alates dadast ning André Bretoni ja Paul Eluardi raamatust "Patuta eostamine" ("L'Immaculée conception").

Märksõnad: Fylkingen, teksti-helikunst, kõlaluule, konkreetne luule, sürrealism

Valitud kuulamisnäited

Öyvind Fahlström

Fåglar i Sverige

Lars-Gunnar Bodin

For Jon III, Part1 (they extricated their extremities), Voice: Ray Bradfield, 1982

On Speaking Terms II, Poem 4 1986

On Speaking Terms II, Poem 5 1986

Sten Hanson

Dance figure (for EP), 1964-65

Variationer på ett tema av Laaban (Variations on a theme by Laaban) 2001

The NewYork lament 1981

Åke Hodell

General Bussig (General Buddy-Buddy) (part 1, part3), 1963

USS Pacific Ocean, 1968

Spirit of Ecstasy, Racing Car Opera, 1977

Mr Smith in Rhodesia

Bengt Emil Johnson

Jakter (Hunts), 4/1970

Night Chants

Vittringar (Scents)

Ilmar Laaban

Tre brev från den dove (Three Letters from the Dull), 1969

I revolutionens snö (In the Snow of Revolution), 1969

Partenza 1991

Dès que les dés

Job och objektet

Monotaurus och stararna

Mare Kõiva
Estonian Literary Museum

Aimar Ventsel
University of Tartu

Exchanging Codes in Today's Music

The paper gives an overview of the use of different languages and registers in newer music, also looking back at the language exchange in the folksong. In folklore language exchange is a frequent technique, which occurs in nearly every music genre, ranging from single words and phrases in another language to (deformed) foreign-language or multilingual songs.

The paper discusses a well-known song from the Russian-Turkish War, "Dvatsat let sluzhilsa mina" (I served for twenty years), with the lyrics in mixed Estonian and Russian, dwells on a few linguistic 'rogues' from the pop music, and has a closer look at Nublu's and Gameboy Tetris's experiments with languages, performances, and music (*Für Oksana, Biology*, etc.).

Mare Kõiva
Eesti Kirjandusmuuseum

Aimar Ventsel
Tartu Ülikool

Koodivahetused tänases muusikas

Ettekanne vaatleb mitme keele ja eri registrite kasutamist uuemas muusikas, tagasivaatega rahvalaulus kasutatud keelevahetusele. Rahvaluules on keelevahetus sagedane võte, seda esineb peaaegu igas žanris, alates teiskeelsetest üksiksõnadest kuni tervete fraaside ja mugandatud-võõrkeelsete või mitmekeelsete lauludeni.

Ettekanne vaatleb tuntud eesti- ja venekeelset Türgi sõja laulu “Dvat-sat let služilsa mina”, peatub mõnel popesisituses jõudnud keelekelmusel ja vaatab lähemalt Nublu ja Gameboy Tetrise mängu keelte, esituste ja muusikatega (“Für Oksana”, “Biology” jm).

Marin Laak
Estonian Literary Museum

Ilmar Laaban's avant-garde and the core of Estonian poetry: Translations that remained in the manuscript

The impact of Ilmar Laaban, who introduced Surrealism into Estonian poetry, on the Estonian cultural sphere can be observed on both sides of the Iron Curtain. Our earlier studies have shown that although official contacts were prohibited, Estonian literature written in exile would reach the writers' homeland via various private channels, particularly aided by personal correspondences conducted by letter. When the first direct contacts were established between authors and academics living in Estonia and those in the West, it appeared that Estonian literature written in exile was even better known in the Estonian SSR than it was over there. There can be no doubt that Laaban's poetry collections *The End of the Anchor Chain is the Beginning of Song* and *Rroosi Selaviste* exercised an influence on the innovations in poetry that occurred in the so-called Golden 1960s, particularly on the evolvment of Andres Ehin into a Surrealist poet. Laaban's exceptional trajectory on the Estonian literary landscape still remains to be studied. At the same time it is obvious that Laaban, the first Estonian Surrealist poet, has remained in the periphery of Estonian literature written in exile, or even hidden – he was an extraordinary personality, tended to conflict, exceptionally creative in several branches of art – and he would seek friends rather in the intercultural sphere than on the national Parnassus of poetry. Therefore, Laaban's activities as a translator of Estonian literature prove all the more interesting, starting from the choice of the authors and texts to be translated. Drawing on the bibliography of Laaban's work titled *The End of the Anchor Chain is the Start of Deeds* (2021) and on the author's archive at the Estonian Literary Museum, I will follow Laaban's translations of Estonian poetry and attempt to detect Laaban's influence on the three-dimensional force field of Estonian literature in which he moves as a translator, as an avant-garde poet and as a reviewer.

Keywords: poetry, literary landscape, exile literature, translation

Marin Laak
Eesti Kirjandusmuuseum

Laabani avangard ja eesti luule kese: käsikirja jäänud tõlked

Ilmar Laaban tõi eesti luulesse sürrealismi, tema mõju eesti kultuuriruumile võib aimata nii siin- kui sealpool raudset eesriiet. Me varasemate uurimuste tulemusel on selgunud, et kuigi ametlikud suhted olid keelatud, jõudis väliseesti kirjandus kodumaale kõikvõimalikke erakanaleid pidi, eriti aga isiklike kirjavahetuste kaudu. Kui tekkisid esimesed otsekontaktid kodueesti ja Läänes elavate eesti kirjanike ja akadeemiliste inimeste vahel, ilmnes, et Eesti NSV-s tunti eesti pagulaskirjandust isegi paremini kui sealpool eesriiet. Pole kahtlust, et Laabani luulekogud "Ankruketi lõpp on laulu algus" ja "Roosi Selaviste" avaldasid mõju eesti kirjanduse kuldsete kuuekümnendate luuleuuendusele, eeskätt Andres Ehini kujunemisele sürrealistlikuks luuletajaks. Laabani erandlik trajektoor eesti kirjandusväljal alles ootab uurimist. Ometi on ilmselge Ilmar Laabani kui esimese eesti sürrealistliku luuletaja jäämine eesti pagulaskirjandusvälja äärealale või isegi nurga taha. Ta oli erandlik, konfliktne, erakordne, interdistsiplinaarne ja -natsionaalne, liikudes kirjanduse, kunsti- ja muusikainimeste ringkondades. Sõpru ja inspiratsiooni otsis ta pigem kultuuride vaheliselt vabalt alalt kui eesti rahvusliku kirjanduse kitsalt luuleparnassilt. Seda enam pakub huvi Laabani tegevus eesti luule tõlkijana, alustades autorite valikust ja nende tekstidest. Toetudes Ilmar Laabani bibliograafiaile "Ankruketi lõpp on tegude algus" (2021) ja tema käsikirjalisele arhiivile Eesti Kirjandusmuuseumis, jälgin Laabani tõlkeid eesti luulest. Teen katset tabada Laabani mõju eesti kirjandusele kolmemõõtmelises pingeväljas eesti luule tõlkija, avangardistliku poeedi ja arvustajana.

Märksõnad: luule, kirjandusväli, pagulaskirjandus, tõlkimine

Mirjam Hinrikus
Under and Tuglas Literature Centre

Merlin Kirikal
Tallinn University

Lola Annabel Kass
Tallinn University

Forerunners and Contributors to Surrealism

In our presentation, we will focus on Decadence and its further developments in the later forms of modernist mode. As Decadence culminated in Estonia during the First World War and continued to some extent in the 1930s, it was undoubtedly also influenced by the trends associated with avant-garde, including Surrealism. Our basic premise is that all the different forms of modernism (in earlier literary histories, isms, or currents) are rooted in Decadence, which is actualized here with Young Estonia and changes to a certain extent in the works of the transmitters of Young Estonian spirit. By the latter we mean literary groups such as Siuru and Arbujad, artist Ants Laikmaa with his students, the circle related to Pallas, but more broadly all the authors who followed the modernization of culture in the Young Estonian way.

At the end of the 19th and beginning of the 20th century, when Decadence spread mainly in different regions of Europe but also outside (nowadays we speak not only of cosmopolitan Decadence but also of global Decadence; see Potolsky 2013; Gagnier 2015)¹, it has many different meanings. Partly due to the extensive influence of Baudelaire and even more of Nietzsche, it was also perceived as a philosophical concept that did not signify only a negativized decline, i.e., degeneration, as it had been defined primarily by (national) conservatives since the late 19th century. Decadence as a decline also referred to positive deviations from various norms or traditions: it was paradoxically also a sign of aesthetic progress. In other words, in the context of the modernization of various art forms, Decadent texts struck as innovative. Moreover, even on a societal level, Decadence often marked not only decline and finale, but also stood out as directly related to the new, the modern.

What does Decadence have in common with Surrealism? They have common inspirers, led by, for example, Baudelaire and Nietzsche. Moreover, Freud's theories, which the Surrealists were directly inspired by, were undoubtedly in dialogue with Nietzsche's ideas. More broadly, it is in Decadence that the inward turning of different types of texts emerges, which is often amplified in later forms of modernism, including Surrealism. This so-called turn towards subjectivity leads to progressively extensive research and commentary on one's own conditions of origin, i.e., the process of creation. On a narrower level, that is, on the plane of character, everything related to the effect of unconsciousness on a person's conscious mental states gains significantly more relevance since the emergence of the examples of Decadence. In this sense, Surrealism – which raises the (un)consciousness freed from control of the mind into the limelight and gives rise to specific figurative expressions – is very clearly rooted in Decadence, where the line between the real and the unreal becomes increasingly blurred.

Note

- 1 M. Potolsky 2013. *The Decadent Republic of Letters. Taste, Politics, and Cosmopolitan Community from Baudelaire to Beardsley*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press; R. Gagnier 2015, *Global Literatures of Decadence*. – Michael Saler ed. *The Fin-de-Siècle World*. London and New York: Routledge.

Mirjam Hinrikus
Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus

Merlin Kirikal
Tallinna Ülikool

Lola Annabel Kass
Tallinna Ülikool

Sürrealismi eelkäijad ja kaasarääkijad

Meie plokis tuleb juttu dekadentsist ja selle edasiarendustest modernistliku laadi hilisemates vormides. Kuna Eestis kulmineerub dekadents Esimese maailmasõja ajal ja jätkub osalt veel ka 1930. aastatel, mõjutavad seda ka need suunad, mis seotakse avangardiga, k.a sürrealism. Meie põhieeldus on, et kõik modernismi eri vormid (varasemates kirjandus- ja kunstilugudes ismid või voolud) saavad alguse dekadentsis, mis aktualiseerub siinmail Noor-Eestiga ning teiseneb teatud määral nooreestiliku vaimu edasikandjate töödes. Viimastega peame silmas Siuru ja Arbujate ringkonda, Ants Laikmaad koos õpilastega ja pallaslasi, kuid laiemalt autoreid, kes läksid kaasa kultuuri nooreestiliku moderniseerimisega.

19. saj lõpus ja 20. saj alguses, kui dekadents levib peamiselt Euroopa eri piirkondades ja ka väljaspool (tänapäeval räägitakse lisaks kosmopolitilisele dekadentsile ka globaalsest dekadentsist, vt Potolsky 2013; Gagnier 2015)¹, on sellel palju eri tähendusi. Osalt Baudelaire'i ja veel enam Nietzsche ulatusliku mõju tõttu tajuti seda ka filosoofilise mõistena. See ei seostunud üksnes negativiseeritud allakäigu ehk mandumisega – eelkõige (rahvus)konservatiivide kaudu 19. saj lõpus liikvele läinud arusaamaga. Dekadents kui allakäik viitas ka nt mitmesugustest normidest või traditsioonidest kõrvalekaldumistele just positiivses mõttes ehk see oli teistsuguse iluideaali ja laiemalt esteetilise progressi tähistaja *par excellence*. Enamgi, ka ühiskondlikus plaanis ei tähistanud dekadents sageli üksnes langust ja lõppu, vaid haakus otseselt ka alguse, uuenemisega (nt nagu "uus naine", moodne armastus).

Milline on dekadentsi ühisosa sürrealismiga? Neil on ühised inspireerijad eesotsas juba mainitud Baudelaire'i ja Nietzschega. Enamgi: Freudi teooriad, millest sürrealistid otseselt innustusid, olid kahtlemata dialoogis Nietzsche ideedega. Laiemas plaanis saab just dekadentsist alguse eri tüüpi tekstide sissepoole pöördumine, mis hilisemates modernismi

vormides, k.a sürrealismis sageli võimendub. See nn teksti subjektiveerumine viib iseenda tekketingimuste ehk loominguprotsessi uurimise ja kommenteerimiseni. Kitsamas plaanis, nt tegelase tasandil, muutub alates dekadentsist aiva olulisemaks kõik, mis seostub mitteteadvuse mõjuga inimese teadvustatud psüühikaseisunditele. Selles mõttes juurdub sürrealism, mis tõstab rambivalgusse mõistuse kontrolli alt vabastatud (mitte)teadvuse ja seeläbi tekkivad spetsiifilised kujundlikud väljendusviisid, väga selgelt dekadentsis, kus piir reaalse ja mittereaalse vahel hakkab üha enam hägustuma.

Kommentaar

- 1 M. Potolsky 2013. *The Decadent Republic of Letters. Taste, Politics, and Cosmopolitan Community from Baudelaire to Beardsley*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. R. Gagnier 2015, Global literatures of Decadence. – Michael Saler eds *The Fin-de-Siècle World*. London and New York: Routledge.

Mirjam Hinrikus
Under and Tuglas Literature Centre

N. Triik's *Märter* (Martyr, 1913) and A. H. Tammsaare's *Juudit* (Judith, 1921) as Examples of Nietzschean Decadence

I will start my presentation with an intriguing painting by Nikolai Triik, an artist of the Young Estonia group, titled *Märter* (Martyr, 1913), and link this painting with his other picture, *Metropol* (Metropolis, 1913). However, most of all I am interested in A. H. Tammsaare's play *Juudit* (Judith, 1921). Thus, I will use these two pictures by Triik to interpret Tammsaare's play, although there is no evidence of any reciprocal influences between the works by these two male artists. However, it is not the conscious influence of different authors that matters. One should rather acknowledge the discourses of modernity that prevailed in the European culture at the beginning of the 20th century and their influential reproducers. Namely, the texts in question are explicitly intertextual, related to concrete discourses, and the authors associated with them have inspired both creators covered in my presentation. Among other references, *Martyr* is closely influenced by Nietzschean Decadence. The martyr in Triik's *Märter* relates to the figure of the Dionysian Decadent artist, which emerges in many examples of Decadence (including Eduard Wiiralt's works) often more or less explicitly in relation to the representation of the metropolis. Yet in both above-mentioned pictures by Triik one can also find references to other ideas by Nietzsche. In other words, in addition to Nietzsche's Dionysian exuberance (*Rausch*), which in turn refers to his term 'life', there are also references, for example, to his ideas about Overman, to his ambition to overturn (*Unwert*) the highest values and establish new ones that would promote stronger individuals and a more creative culture. All these Nietzschean ideas are also on the fore in Tammsaare's *Juudit*, his most Decadent text (others being *Kärbes* (The Fly, 1917) and *Varjundid* (Shadings, 1917). However, the paper deals not only with Nietzschean Decadence but also other intertexts and representations of Decadence (such as *fleurs du mal*, *femme fatale*, decadent erotic desire and love, androgyny and homosexuality).

Keywords: N. Triik's *Märter*, A. H. Tammsaare's *Juudit*, Decadent art and literature, Nietzschean Decadence

Mirjam Hinrikus
Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus

Nikolai Triigi “Märter” (1913) ja A. H. Tammsaare näidend “Juudit” (1921) kui nietzscheliku dekadentsi näited

Oma ettekandes uurin Triigi “Märtrit” koos sellega samasse sarja kuulunud ning samal ajal ja ka samas kohas (Berliinis) valminud tööga “Metropol” (1913). Eelkõige huvitab mina aga 1921. aastal ilmunud A. H. Tammsaare näidend “Juudit”, mille 100. a juubelit sel aastal tähistame. Niisiis kasutan Triiki Tammsaare tõlgendamiseks, ehkki pole mingeid konkreetseid tõendeid nende kahe looja vastastikku üksteisest inspireerumisest. Kuid oluline ei olegi mingi teadvustatud mõjusuhe, vaid samasse aega kuulunud loometöodes domineerinud modernsuse diskursused ja nende mõjuvõimsaimad vahendajad. Kõnesolevad uurimisobjektid on eksplitsiitselt intertekstuaalsed ning kahtlemata on nendega seotud autorid inspireerinud mõlemat ettekandes uuritavat tööd. Lisaks teistele intertekstidele tulevad “Märtris” esile nietzscheliku dekadentsi mõjud. Nimelt märtri figuur liitub dionüüsilise dekadentsi ja andogüünse kunstnikuga, mis mitmetes dekadentsi näidetes seostub tihti suurlinnaga. Enamgi, mõlemas mainitud Triigi töös (k.a nt tema töödest mõjutatud Eduard Wiiralti loomingus) on viiteid ka mitmetele teistele Nietzsche ideedele. Nt lisaks dionüüsilisele joovastusele (*Rausch*), mis omakorda seostub Nietzsche Elu mõistega, leiame viiteid ka tema üle-inimese ideele, k.a ambitsioonile hinnata ümber traditsioonilised väärtused, et tekiks tugevamad indiviidid ja koos nendega ka kreatiivsem kultuur. Kõik mainitud ideed tulevad esile ka Tammsaare “Juuditis”, mis on tema Esimese maailmasõja ajal loodud kolmest tekstist (vt ka “Kärbes” ja “Varjundid”, mõlemad 1917) võibolla kõige dekadentlikum. Siiski ettekanne ei tegele üksnes nietzscheliku dekadentsiga, vaid viitab ka teistele dekadentsiga seotud intertekstidele ja representatsioonidele, nagu nt kurja lilled, nn saatuslik naine, dekadentlik iha ja armastus, androgüüsus ja homoseksuaalsus.

Märksõnad: Nikolai Triigi “Märter”, A. H. Tammsaare “Juudit”, dekadentlik kunst ja kirjandus, nietzschelik dekadents

Merlin Kirikal
Tallinn University

Ellinor's Weird Associations: On Semper's Decadence and Surrealism

Although Johannes Semper felt uneasy about attaching literary labels or designations, such as, for example, Symbolism, Futurism, Expressionism, or Modernism, onto creative works, his own oeuvre has often been associated with various expressive modes. Literary Surrealism has never been one of these, even though Semper explicitly, albeit laconically, engaged with French Surrealism and its manifestations in 1934. Which features and values did he emphasize in his brief discussion of Surrealism and how did he characterize and feel towards this phenomenon? How does Semper describe the coming-into-being of Surrealism and how can we link it with other modern literary modes, such as Decadence, which cannot be overlooked in the contextual interpretation of Semper's work? Musing about André Breton's *Soluble Fish* (1924), Semper claims that for Surrealists it was relatively effortless to dissolve the fish and transfuse it into a frog, a flower, or a cloud. Do we also come across this kind of transmuting in Semper's own work; for example, in his radically innovative collection of short stories titled *Ellinor* (1927), its focal newness being the male author's decision to deploy a female first-person narrator? The story is taken forward by an energetic, opinionated, critically minded, and joyful Nietzschean female protagonist, whose main features and ways of seeing and showing the world have probably found inspiration in psychoanalysis, i.e., techniques that merge everyday life and dreams, the conscious and the subconscious, and through that also lean on Surrealist practices. This paper stems from an interest in Semper's Surrealist – that is, 'fish into frogs' – modes of representation, diving also into their rootedness in Decadence.

Keywords: Johannes Semper, *Ellinor*, Surrealist techniques, Decadent framework

*Merlin Kirikal
Tallinna Ülikool*

Ellinori veidrad assotsiatsioonid: Semperi dekadents ja sürrealism

Johannes Semperi tegevust ja tähtsust eesti kultuuriloos on asjaosalise puiklemisest hoolimata seotud erisuguste väljenduslaadide, näiteks sümbolismi, futurismi, ekspressionismi ja modernismiga, kuid riivamisi tegeles Semper ka Prantsusmaalt 1920. aastatel võrsunud kirjandusliku sürrealismi ja selle manifestidega. Milliseid omadusi ja väärtusi ta sürrealismi – tema termineid kasutades “ülirealism” – üle 1934. aastal arutledes rõhutas ning kuidas ta nähtust iseloomustas ja hindas? Kuidas kirjeldab Semper sürrealismi teket ja arengut ning kuidas seostada seda teiste Semperi loome kontekstuaalse mõtestamise jaoks oluliste modernsete väljenduslaadide, näiteks dekadentsiga? André Bretoni “Sulatatud kalast” (1924) mõtiskledes möönab Semper näiteks, et ülirealistile ei tee suurt vaeva “kala vedelaks sulatada ja massi ümber valada konnaks, lilleks või pilveks”. Kas kohtame säärast unenäolist moondamist ka Semperi enda tekstides? Näiteks 1927. aastal ilmunud novellikogus “Ellinor”, mis on radikaalselt uuenduslik, sest tegemist on naisminategelasega tekstiga meesautori sulest? Adamson-Ericu kujundatud raamatus tegutseb energiline, arvamustest pungil, kriitiline ja rõõmus nietzschelik naisprotagonist, kelle konstrueerimisel on Semper naaldunud psühhoanalüütilistele ehk äripäeva ja unenägusid, teadvust ja alateadvust segavatele, seekaudu ka harjumuspäraselt sürrealistlikeks nimetatud tehnikale. Siinne ettekanne otsib ja tõlgendabki semperlik-sürrealistlikke – “kalad konnadeks” – kujutusviise, uurides ühtaegu nende juurdumist dekadentsis.

Märksõnad: Johannes Semper, “Ellinor”, sürrealismi tehnikad, dekadentlik juurestik

Lola Annabel Kass
Tallinn University

The *flowers of evil* and *phantasmagoria* in Eduard Wiiralt's Art

At the end of the 19th century, the 'flowers of evil' image became popular among European creative people, who were fascinated by Decadence and Baudelaire's collection of poems *Les Fleurs du mal* (The Flowers of Evil, 1857). The image alludes to the influence of Baudelaire's poem, as well as the conscious and semi-conscious elaborations and modifications of the meaning of Baudelaire's flowers of evil. The *flowers of evil* symbolize the aesthetic beauty of evil. The image was born from Baudelaire's and later Decadent artists' desire to visualize the flourishing of evil in connection to personal struggles and the issues of the modern world. However, the word "evil" carries multiple meanings in Decadent works, just as the French word *mal* denotes not only evil, including personified evil and sin, but also illness, pain, harm, and wrongfulness. Thus, the image was used to depict the blossoming of evil in its many forms.

In Estonia artist Eduard Wiiralt often used the flowers of evil in his phantasmagoric artworks that explored the dark corners of human psyche, but also the desires and acts that were considered deviant or evil. An exemplary work of this is his infamous engraving *Hell* (1930–32), which also combines decadent and surrealistic elements. Thus, the paper seeks to examine how Wiiralt used the Baudelairean image in his surrealistic-decadent art to visualize the flowering of evil: his inner demons and the problematic features of contemporary life.

Keywords: Baudelaire's *Flowers of Evil*, Eduard Wiiralt, Decadent art, Surrealist art

Lola Annabel Kass
Tallinna Ülikool

Eduard Wiiralti *kurja õied* ja *fantasmagooria*

Baudelaire'ilikud *kurja õied* on kujund, mis sai 19. sajandi lõpukünnise Euroopas populaarseks nende loovisikute seas, kes olid vaimustunud dekadentsist ja Baudelaire'i samanimelisest luulekogust ("*Les Fleurs du mal*", 1857). *Kurja õied* viitavad Baudelaire'i luulest inspireerumisele, kusjuures nii otsestele kui ka poolteadlikele ja teadvustamata siiretele ning interpretatsioonidele visuaalsetes ja kirjalikes teostes.

Kurja õied sümboliseerivad nn inetuse esteetilist võlu, olles sündinud Baudelaire'i ja hilisemate dekadentide soovist visualiseerida kurjuse õitsemist: kas siis isiklike kannatusi või moderniseeruva maailma ehk kaasaja aktuaalseid probleeme. Seega *kurja õied* osutavad kurjuse mitmesugustele mõtestamise viisidele ja avaldumisevormidele ning representatsioonidele. Ka prantsuskeelsel sõnal *mal* on avar tähendus. Sõna *mal* märgib prantsuse keeles haigust, halba, pahet, vaeva ja valu ning kurja, kurjust, mh isiksustatud kurjust.

Eesti kunstis on *kurja õisi* sagedasti kasutanud Eduard Wiiralt, kelle fantasmagoorilises loomingus avalduvad inimpsüühika tumedamad tahud ja negatiivset pitserit kandvad ihad ja teod. Eeskujulikuks näiteks on tema kurikuulus "*Põrgu*" (1930–1932), milles ühtlasi põimuvad omavahel sürrealism ja dekadents. Seega käesolevas ettekandes uurin, kuidas Wiiralt oma sürrealistlik-dekadentlikus kunstis visualiseerib kurjuse vohamist *kurja õitega*: omaenese deemonide, kuid ka kaasaja sõlmküsimusi.

Märksõnad: Baudelaire'i *kurja õied*, Eduard Wiiralt, dekadentlik kunst, sürrealistlik kunst

Märt Väljataga
Vikerkaar

The Odious Odes of Ilmar Laaban

Ilmar Laaban's early work contains eight *prima facie* sycophantic, officially allegiant poems: "Hymn vabadusele" (Hymn to Freedom), "Ood Eesti Vabariigi püsimise XXI aastapäevaks" (Ode for the 21st anniversary of the endurance of the Republic of Estonia), "Võidupüha õhtulaul" (Evening song for the Victory Day) (all in 1939), "Ditüramb Eesti Vabariigi XXII aastapäevaks" (A Dithyramb for the 22nd anniversary of the Republic of Estonia, 1940), "Ood 1. maiks" (Ode for the first of May, 1941); and three texts published only in 2004: "Laul suurest Stalinist" (A song to Stalin the Great), "Lev Trotski", and "Kaks venda" (Two brothers).

Inevitably these texts have produced misreading and annoyance. In 2002, the "Evening song for the Victory Day" was quoted by the conservative politician Juhan Parts in full seriousness in one of his programmatic speeches. The May ode has been interpreted as toadyism and as intimation of socialist realism. But reading these national-patriotic and Stalinist pieces side by side would reveal without much doubt that these were intended as ludic parody and subtle travesty of official literature and ideology. Indeed, this kind of reading has been prevalent.

In the light of Laaban's odes and their reception, the presentation considers briefly some collaborationist poems of the young authors of the Elbumus Group to which Laaban belonged; the relationship between authoritarianism, anarchism, and Stalinism in the 1930s, the connection between avant-garde and socialist realism; mock panegyric as a form of satire, and the attempts of other Surrealists to write political verse.

Keywords: Ilmar Laaban, mock panegyric, Surrealism, Stalinism

Märt Väljataga
Vikerkaar

Ilmar Laabani odioossed oodid

Ilmar Laabani varasesse loomingusse kuuluvad kaheksa pealtnäha kroonulikku pala: "Hymn vabadusele", "Ood Eesti Vabariigi püsimise XXI aasta-päevaks", "Võidupüha õhtulaul" (kõik 1939), "Ditüramb Eesti Vabariigi XXII aastapäevaks" (1940) ja "Ood 1. maiks" (1941) ning kolm käsikirja jäänud, alles 2004. a Jaan Malini põhjaliku saatesõnaga publitseeritud luuletust: "Laul suurest Stalinist", "Lev Trotski" ja "Kaks venda".

Mõistagi on need põhjustanud möödalugemist ja pahameelt. "Võidupüha õhtulaulu" tsiteeris tõsimeeli 2002. a Res Publica programmkõnes Juhan Parts. Stalini ülistusi on tõlgendatud pugemise ja sotsrealismi eel-taktina. Tööeestlaslikke ja stalinistlikke palasid koos vaadeldes peaks siiski olema selge, et tegu on paroodiatega, mängurlusega, pilaga ametliku kirjanduse ja ideoloogia aadressil. Enamasti on neid nõnda ka loetud.

Laabani luuletustest ja tema kohta kirjutatust lähtudes peatub ettekanne põgusalt 1940.–1941. aasta Elbumuse rühmituse noorautorite nõukogulikul luulel; vaikiva oleku, anarhismi ja stalinismi seostel, Laabani oodide vastuvõtul, seostel avangardismi ja sotsialistliku realismi vahel, pilapanegüürikal kui satiiri erivormil ning sürrealistide püüdlustel kirjutada poliitilist luulet.

Märksõnad: Ilmar Laaban, pilapanegüürika, sürrealism, stalinism

Paul Beaudoin
Education Arts Research, OÜ

At the Border of Poetry and Music

Text sound-composition began as a way of expanding and exploring sound using language as a source. The possibilities provided by the technology available at the Electronic Music Studio (EMS) intensified that exploration and allowed sound-poets greater freedom to realize their work. Many ideas for Text sound-compositions came from the rapidly expanding world of electroacoustic music. The compositions of Karlheinz Stockhausen, Herbert Eimert, Luciano Berio and John Cage revealed how electronic technology could shape the formation of this new intermedia. Concurrent with the development of this new genre was the explosion of interest in the mechanic of language and musical timbre. The scientific studies of people such as Roman Jakobson, John Peirce, and the experiments at Bell Laboratories gave some strong groundwork for the creative spirit. At around the same time, American musical theorist Robert Cogan (1932–2021) began developing a theory of tone color for music analysis. Using the new and powerful computer, Cogan was able to “take pictures” of sound that led to his development of a “theory of opposition.”

In addition to exploring the standard techniques of text sound-composition like parallel sound-streams, the obliteration of text, and the use of language as “pure sound”, this paper will also turn to the use of spectral analysis, traditional methods of musical analysis, and Cogan’s “theory of oppositions”, to explore the sonic realms of Ilmar Laaban’s *Ceil Inamputable* (1969).

Keywords: *Ceil Inamputable*, phonology, musical structure, spectral analysis

Paul Beaudoin
Education Arts Research, OÜ

Luule ja muusika piiril

Teksti-heli kompositsioon (*text-sound composition*) sai alguse laiendatud helikäsitluse ja heliuurimise moodusest, mis kasutas allikana keelt. Elektroonilise muusika stuudiote (EMS) tehnoloogilised võimalused mõjusid soodsalt uurimistegevusele, pakkudes ühtlasi helipoeetidele-häälutajatele oma tööde teostamiseks suuremaid vabadusi. Paljude teksti-heli kompositsioonide ideed pärinevad just elektroakustilise muusika kiiresti avardunud maailmast. Karlheinz Stockhauseni, Herbert Eimerti, Luciano Berio ja John Cage'i kompositsioonide kaudu tuleb esile, kuidas elektrooniline tehnoloogia vormis selle uudse intermeedia kujunemist. Uue žanri arenguga kaasnes huvi plahvatuslik tõus nii keele- kui ka muusikalise tämbri mehhaanika vastu. Roman Jakobsoni ja John Peirce'i teadusuuringud ning Bell Labsi eksperimendid rajasid loovusele kindla aluspõhja. Umbes samal ajal hakkas ameerika muusikateoreetik Robert Cogan (1932–2021) muusika analüüsimiseks arendama helivärvi teooriat. Kasutades uut võimsat arvutit, suutis ta helisid "pildistada", mis viis opositsiooniteooria väljatöötamiseni.

Ettekanne "Luule ja muusika piiril" käsitleb teksti-heli kompositsiooni standardseid tehnikaid nagu paralleelsed helivood, teksti oblitereerimine ning keele kui "puhta heli" kasutamine. Eesmärgiga süüvida Ilmar Laabani kompositsioonisse "Ceil Inamputable" (1969), käsitletakse lisaks ka spektraalanalüüsi, muusika analüüsimise traditsioonilisi meetodeid ning Cogani opositsiooniteooriat.

Märksõnad: "Ceil Inamputable", fonoloogia, muusikaline struktuur, spektraalanalüüs

Philip Meersman

AP University of Applied Sciences and Arts Antwerp

The Interdisciplinary Toolbox: How to Analyse Visual Poetry?

Based on an integrated and englobing definition of visual poetry, visual poetry is situated in a semiosphere between fine arts, music, and literature, where verbal and non-verbal elements form a spatial-semiotic unity. Each element within a visual poem is a bearer and a signifier of meaning on its own, as well as in combination with the others. The work can only be reproduced via multimedia techniques, while an oral performance will never be its true representation. Finally, the materials, techniques, and methods used provide a possibility to date the work and to recognize or identify its maker.

Using this definition, a new research methodology for visual poetry is introduced: the Interdisciplinary Toolbox. This toolbox has been created by combining research methodologies from literature, art sciences, communication sciences, and experimental/Gestalt psychology to create a descriptive and analytical matrix containing tools to describe all the linguistic and visual aspects on a micro- and macro-level. A short introduction to each of these elements of the Interdisciplinary Toolbox will be addressed and linked to the different parts of the definition of visual poetry.

Keywords: visual poetry, semiotics, the Interdisciplinary Toolbox research methodology

Philip Meersman

AP Antwerpeni Rakendusteaduste ja Kunstide Kõrgkool

Interdistsiplinaarne instrumentaarium: kuidas analüüsida visuaalset luulet?

Visuaalse luule integreeritud ja hõlmava definitsiooni põhjal asetan selle kaunite kunstide, muusika ja kirjanduse vahel asuvasse semiosfääri, kus sõnalised ja mitesõnalised elemendid moodustavad ruumilis-semiootilise ühtsuse. Iga element visuaalses luuletuses on tähenduse kandja ja tähistaja nii omaette kui ka kombinatsioonis teistega. Teost saab reprodutseerida ainult multimeediatehnikate abil, kuna suuline esitus pole kunagi selle tõeline representatsioon. Viimaks, kasutatud materjalid, tehnikad ja meetodid võimaldavad teost dateerida ja ära tunda või identifitseerida selle looja.

Seda definitsiooni kasutades juhatan sisse visuaalse luule uurimise uue meetodi: interdistsiplinaarse instrumentaariumi. See on loodud kirjandusteaduse, kunstiteaduse, kommunikatsiooniteaduse ja eksperimentaalse (*Gestalt*)-psühholoogia uurimismeetodeid kombineerides, et luua kirjeldav ja analüütiline maatriks, mis sisaldab vahendeid kõigi keeleliste ja visuaalsete aspektide kirjeldamiseks nii mikro- kui ka makrotasandil. Teen lühikese sissejuhatuse kõigi nende interdistsiplinaarse instrumentaariumi elementide juurde ning seon need visuaalse luule definitsiooni eri osadega.

Märksõnad: visuaalne luule, semiootika, interdistsiplinaarse instrumentaariumi uurimismetodoloogia

Raivo Kelomees
Estonian Academy of Arts

Ilmar Laaban and the Group Para '89

Ilmar Laaban was connected with the group Para '89 from the beginning and, we could say, even before that. Laaban knew Ilmar Malin, who was the initiator of Para '89 already in the 1960s. Malin said about the beginning of the group that he did not discuss it with Laaban; however, he knew him from 1966 and admired him as a Surrealist. The real name of the group Para was Para '89. It has been written differently: Para, Para '89, or PARA. The name was coined by Ilmar Malin, as he wrote to me in 1993. Jüri Palm favoured 'neo-Surrealism' as a supplement. The word 'para' allowed different titles of exhibitions: *Paradiisi parafrasid* (Paraphrases of Paradise), and *Paranorm* (Para-norm). The first exhibition took place at the Tartu Art Museum in 1990, and was announced as *Group exhibition of Surrealists 'Para '89'*. There was a doubt about the prefix 'neo', but after the first exhibition the term 'Para Surrealism' was used, which was proposed by I. Malin and was thought to be appropriate by Ilmar Laaban. The collective was also called a 'grouping of New Surrealists'. Critics' doubts about the use of the term 'Surrealism' were understandable as the art movement with same name was rather historical, despite the fact that there were no contemporary Surrealist art movements in Estonia during the heyday of Surrealism. Ilmar Laaban and his partner Aino Tamjärv were the initiators of Para '89 exhibition in Södertälje, Sweden, in 1993. It was called *Dunklets Kristaller/Dusk Crystals* – a name naturally given by Laaban. In his opening speech of this exhibition Laaban emphasized Surrealists as contra-mainstream artists who are important in times of changing art currents.

Keywords: Ilmar Laaban, Ilmar Malin, Para '89, Surrealism

Raivo Kelomees
Eesti Kunstiakadeemia

Ilmar Laaban ja rühmitus Para '89

Ilmar Laaban oli seotud rühmitusega Para '89 selle loomise algusest ja võiks ütelda, isegi enne seda. Laaban suhtles Ilmar Malini, Para '89 rühmituse loojaga juba 1960. aastatel, kui viimane käis Rootsis. Malin on öelnud Para '89 asutamisest, et Laabaniga tal ses asjas eelarutelu ei olnud, kuigi ta tundis teda 1966. aastast ja imetles teda kui sürrealisti.

20. jaanuaril 1989. aastal avaldas Ilmar Malin väljaandes Sirp ja Vasar üleskutse "Rehabiliteerime sürrealismi!", mille eesmärk oli kutsuda kunstnikke ja kunstiteadlasi ühinema ühinguks või rühmituseks. Rühmituse nime kirjepilt on olnud varieeruv: Para, Para '89, PARA. Sõnakasutuse autoriks oli Ilmar Malin, nagu ta mulle kinnitas ühes 1993. aasta kirjas. Jüri Palm pooldas "neosürrealismi" täiendavat nimetust. Sõna *para* võimaldas variante näituste nimetustena: "Paradiisi parafrasid", "Paranorm". Esimene näitus oli Tartu Kunstimuuseumis 1990. a, mis kuulutati välja neosürrealistide näitusena "Sürrealistide grupinäitus "Para '89"". Eesliites *neo*- siiski kaheldi, kuid peale esimest näitust hakati kasutama ka terminit *parasürrealism*, mille pakkus välja just Malin ja mida pidas sobivaks ka Ilmar Laaban. Rühmitust nimetati ka "uussürrealistide grupeeringuks". Kriitikute kõhklused termini *sürrealism* kasutamiseks olid mõistetavad, kuna voolu peetakse ajalooliseks, mis sest et Eestis sünkroonseid ja paralleelseid nähtusi omal ajal ei olnud. Ilmar Laabani ja tema elukaaslase Aino Tamjärve roll oli oluline Para '89 näituse korraldamisel Södertälje kunsthallis 1993. aastal. Näituse pealkirjaks oli sürreaalselt poeetiline "Hämaruse kristallid" mõistagi Ilmar Laabani poolt. Oma kõnes näituse avamisel rõhutas Laaban sürrealiste kui vastuoolukunstnikke, kes on vajalikud vahelduvate kunstimoodide vastu.

Märksõnad: Ilmar Laaban, Ilmar Malin, Para '89, sürrealism

Raivo Kelomees
Estonian Academy of Arts

Concept Transference in Surrealist Art and AI

Artificial intelligence (AI) technologies seem novel in an artistic context; yet, by exploring certain proposed new terms, I aim to demonstrate that the practice of 'relinquishment' of creative activity has its roots in art history. The following questions will be addressed in the paper: can such a 'relinquishment technique' be considered a universal mechanism for artistic inspiration? Can we find something similar in surrealist techniques? Is the author disappearing or becoming 'transparent' when abandonment of creative activity occurs? Does AI-based art assume the transparency of the author and is it possible that artworks can be created by other artworks? The terms 'linear', 'circular', and 'closed-loop' concept transfer will be analysed with regard to interactive artworks. The answer to the question about whether artistic creativity with AI is different or not is not certain. The technology used in such artworks is certainly new, and the cultural context in which the results are presented is different. The types of transformation produced by using AI techniques can be surprising – for example, the generation of imaginary faces and non-existent people – but even this is not impossible for traditional artists to accomplish by using their own techniques to 'synthesise' and visualise non-existent faces. In that sense it is hard to consider such types of work as a specific achievement of AI, although AI is incomparable in its productivity and the variation in the visual artefacts it can generate. An interesting case could arise where the artwork is designed by another artwork, in which the creative activity is instigated and maintained without any help from a human artist.

Keywords: Artificial Intelligence art, surrealist techniques, transparency of the author, interactive art, linear concept transfer, closed-loop concept transfer

Raivo Kelomees
Eesti Kunstiakadeemia

Ideede ülekanne sürrealistlikus ja tehisintellektiga loodud kunstis

Tehisintellekti tehnoloogiad paistavad kunstikontekstis uutena, kuid uurides teatud termineid, soovin näidata, et loomingulise tegevuse “loovutamine” on kunstiajalooliste juurtega. Ettekandes kõnetan järgmisi küsimusi: kas “loovutus-tehnika” on kunstniku inspiratsiooni universaalne mehhanism? Kas leiame midagi sarnast sürrealistlikes tehnikates? Kas autor kaob või muutub “läbipaistvaks”, kui ta loobub loomingulisest tegevusest? Kas tehisintellekti põhine kunst eeldab autori “läbipaistvust” ja kas kunstiteosed võivad olla loodud ka teiste kunstiteoste poolt? Termineid *lineaarne*, *tsirkulaarne* ja *suletud-ringi idee-ülekanne* analüüsitakse seoses interaktiivse kunstiga. Vastates küsimusele, kas kunstiloo on tehisintellekti abil teistsugune või mitte, on vastus ebamäärane. Neis töodes kasutatav tehnoloogia on kahtlemata uus ja teoste esitamise kultuuriline kontekst samuti. Transformatsiooniprotsessid, mida võimaldab tehisintellekt, võivad olla üllatavad, näiteks kujuteldavate ja olematute inimeste nägude “sünteesimine”, kuid see ei ole võimatu ka traditsioonilistele kunstnikele. Selles mõttes on raske seda pidada just tehisintellekti saavutuseks, siiski on tehisintellekti variatsioonide produktiivsus märkimisväärne.

Huvipakkuvaks juhtumiks on olukord, kus kunstiteos on loodud teise kunstiteose poolt, nõnda et loometegevus on alatatud ja läbi viidud ilma inim-kunstniku osavõtuta.

Märksõnad: tehisintellekt, sürrealistlikud tehnikad, “läbipaistev” autor

Triinu Ojamaa
Estonian Literary Museum

Ilmar Laaban as a Refugee among Refugees: Roles and Image

The presentation is based on a case study, the aim of which was to define the roles that Ilmar Laaban played in Estonian global diaspora society in different eras, as well as to sketch a picture of the formation of his image. As research material archival documents were used – mainly letters sent to Laaban by his fellow refugees from 1943, when he fled the war to Sweden, until his death in 2000. During those years, 155 diaspora Estonians from Finland, Sweden, Germany, England, France, Spain, the Czech Republic, the United States, Canada, Australia, and Brazil have posted letters to Laaban. The authors of the letters were related to him through private life, social activities, or worldview, or they shared a commitment to literature, art, and music with him. On the one hand, the analysis of the letters revealed the diaspora Estonians' contradictory attitudes to Laaban's creative credo and worldview statements. On the other hand, the analysis illuminated the expectations of Estonian diaspora society towards him as a person rapidly gaining fame. Of particular interest was the fact that several other war refugees saw Laaban as a kind of support person in their new country of residence, despite the fact that Laaban himself was a refugee. In Sweden, there were several organizations that assisted immigrants in practical matters, but nonetheless, some asylum-seekers preferred to turn to Laaban. The letters express hope for his patronage, which could help them to solve various adjustment problems and build a new career abroad. The focus of the presentation is on diaspora Estonians' expectations to Laaban as a facilitator as well as on the background of this role.

Keywords: adaption, creative individual, diaspora society, exile, Ilmar Laaban, image, social role

Triinu Ojamaa
Eesti Kirjandusmuuseum

Ilmar Laaban kui pagulane pagulaste seas: rollid ja imago

Ettekanne põhineb juhtumiuurimisel, mille eesmärk oli esile tuua erinevad rollid, mida Ilmar Laaban kandis eesti globaalses diasporaaühiskonnas eri ajajärgudel, samuti visandada pilt ta kuvandi kujunemisest. Uurimismaterjalina on kasutatud arhiividokumente – peamiselt kirju, mis kaaspagulased saatsid Laabanile alates aastast 1943, kui ta põgenes sõja eest Eestist Rootsi, kuni tema surmani aastal 2000. Nende aastate jooksul on Soomest, Rootsist, Saksamaalt, Inglismaalt, Prantsusmaalt, Hispaaniast, Tšehhimaalt, Ameerika Ühendriikidest, Kanadast, Austraaliast ja Brasiiliast Laabanile kirju postitanud 155 diasporaaestlast, kes olid temaga seotud eraelu, ühiskondliku tegevuse või maailmavaate kaudu või siis jagasid temaga pühendumust kirjandusele, kunstile ja muusikale. Ühelt poolt tõi kirjade sisuanalüüs nähtavale diasporaaestlaste vastuolulise suhtumise Laabani loomingulisse kreedosse ja maailmavaatesse ning teiselt poolt ootused, mis diasporaaühiskonnas tema kui kiiresti tuntust koguva inimese suhtes kujunesid. Eriti huvipakkuvaks osutus tõsiasi, et teised pagulased nägid Laabani omamoodi tugiisikut uuel elukohamaal, hoolimata sellest, et ta ise oli samuti pagulane. Rootsis tegutses mitu organisatsiooni, mis abistasid sisserändajaid praktilistes asjades, kuid sellest hoolimata pöördusid mitmed eestlased just Laabani poole, lootes tema toetusel või eestkostel lahendada oma kultuurilise ja sotsiaalse kohanemise muresid ning rajada karjääri võõrsil. Käesoleva ettekande fookuses on Laabani nn tugiisiku- või abistajaroll ning selle tagamaad, mis tulevad ilmsiks talle saadetud kirjade kaudu.

Laabani kirjakogu väärtus teadusuuringute allikana on mitmetahuline. Lisaks sellele, et kirjad näitavad midagi Laabani kui loovisiku, ühiskonnale tegelase või kaaspagulase kohta, peegeldavad need ka teiste sisserändajate püüdlusi ennast võõrasse kultuurikeskkonda sobitada. Esimese sõjajärgse kümnendi Euroopas ei olnud rahvusriikide mitmekultuuriliseks kujunemise võimalus veel kuum teema ja analüüsitud kirjad seda mõistet ei sisalda, kuid Laabani põlvkonnakaaslaste innukas valmidus liikuda kaks- või mitmekultuurilise ühiskonnamudeli suunas on kirjades hõlpsasti jälgitav.

Märksõnad: Ilmar Laaban, diasporaaühiskond, kohanemine, kuvand, loovisik, pagulus, roll

NÄITUSED

Peeglikillud ja armastus. Ilmar Laaban

*Koostajad: Krista Ojasaar ja Jaan Malin.
Näitust eksponeeritakse Eesti Kirjandusmuuseumi saalis
9. dets. 2021 – 10. jaan. 2022.*

Virtuaalnäitus Ilmar Laabani häälutused

*Koostajad: Krista Ojasaar ja Karmen Maat,
tehniline teostus Marju Mikkil ja Ilona Kolossova.*

EXHIBITIONS

Mirror Fragments and Love. Ilmar Laaban

*Compiled by Krista Ojasaar and Jaan Malin.
The Main Hall of the Estonian Literary Museum
Dec. 9, 2021 – Jan. 10, 2022.*

Virtual exhibition Ilmar Laaban's Sound Poems

*Compiled by Krista Ojasaar and Karmen Maat,
technical implementation Marju Mikkil and Ilona Kolossova.*

12th Annual Conference
of the Centre of Excellence
in Estonian Studies

POETRY – A SUBLIME STARTLE

December 9–10, 2021
Estonian Literary Museum
Tartu

PROGRAMME AND ABSTRACTS

Ilmar
100 Laaban

